
ŠTÚDIE

ŠKODOVE ZÁVODY V DUBNICI NAD VÁHOM V ROKOCH 1938 – 1945

ZDENA MURÁRIKOVÁ

MURÁRIKOVÁ, Z.: Škoda's Factories in Dubnica nad Váhom in 1938 – 1945. *Vojenská história*, 4, 17, 2013, pp 6-28, Bratislava.

Study deals with the issues of armament production in Slovakia during the World War 2, or a part thereof – the armament production in Škoda's factories in Dubnica nad Váhom, which still remains marginalized by the interest of historians studying the military history of Slovakia in the period in question, even being their integral and definitely not negligible part. The study brings out a number of significant information about the task and importance of the Slovak armament industry in the armament of the German forces during the World War 2, thus extending the knowledge of the general participation of Slovakia in the War alongside the Nazi Germany.

Military History. Slovakia. World War 2. Škoda's Factories in Dubnica nad Váhom.

Územie stredného Považia patrilo v rokoch 1938 – 1945 medzi najvýznamnejšie priemyselné časti Slovenska. Rozhodujúcim priemyselným odvetvím bol zbrojársky priemysel zastúpený predovšetkým dvoma najdôležitejšími podnikmi v Dubnici nad Váhom a Považskej Bystrici. Škodove závody v Dubnici nad Váhom sa v priebehu rokov 1938 – 1945 postupne stali najväčším zbrojárskym komplexom na území Slovenska. Továrňu vybudoval koncern Škoda Plzeň ako svoj pobočný závod. Po ovládnutí českého koncernu Škodových závodov Nemcami sa aj závod v Dubnici nad Váhom dostal pod priamy nemecký vplyv. V tomto období nastalo spustenie plnej prevádzky v závode, ktorý tak neslúžil svojmu pôvodnému účelu na obranu proti nemeckej hrozbe, ale práve naopak sa dostal pod kontrolu nacistického Nemecka a vyrábala takmer výlučne pre potreby nemeckej armády.¹

¹ Z hľadiska posudzovania stavu poznania je potrebné konštatovať, že slovenská historiografia venovala dubnickému závodu - najväčšiemu zbrojárskemu závodu na Slovensku v rokoch druhej svetovej vojny len okrajovú pozornosť. Podrobnejšej histórii dubnického závodu sa venuje staršia monografia: VANĚK, Alois – SUŠKO, Ladislav. *Z histórie strojárskych a metalurgických závodov v Dubnici*

Výstavba muničného závodu na Slovensku bola plánovaná z vojensko-strategických dôvodov, keďže Plzeň sa nachádzala vo veľmi nevýhodnej polohe v blízkosti hraníc s Nemeckom. Na základe požiadaviek Ministerstva národnej obrany (ďalej MNO) mala byť slovenská továreň umiestnená v strede Československej republiky (ďalej ČSR), v údolí rieky Váh medzi Trenčínom a Žilinou. Pre výstavbu továrne bola napokon definitívne vybraná oblasť Dubnice.² Zmluva o výstavbe záložnej továrne na výrobu delostreleckého materiálu a munície na území Slovenska bola po zdĺhavých rokovaniach podpísaná dňa 21. apríla 1928.³

Zrýchlené tempo výstavby od roku 1934 a zvýšená podpora MNO súvisela so zmenou medzinárodnej situácie a s nástupom Hitlera k moci v Nemecku. Obava z vojenského konfliktu znamenala významnú podporu pre zbrojárske podniky. V záujme urýchleného spustenia prevádzky firma Škoda premiestňovala do Dubnice kompletne výrobné zariadenia z materského závodu v Plzni.⁴ V ešte nedokončenom závode bola spustená zbrojná výroba dňa 2. januára 1937.⁵

Továreň Škodových závodov v Dubnici nad Váhom bola postupne vybudovaná ako obrovský komplex, kde sa vyrábalo nielen v halách v nadzemnej časti závodu, ale prevažná časť výrobní bola strategicky umiestnená v podzemí, aby bola čo najlepšie chránená

nad Váhom 1928-1949. Dubnica nad Váhom : SMZ Dubnica nad Váhom, 1976. V samostatných kapitolách podávajú prehľad o vývoji závodu a mesta Dubnice nad Váhom v skúmanom období monografie: BYSTRICKÝ, Valerián – ROGULOVÁ, Jaroslava (ed.). *Dubnica nad Váhom: od minulosti po súčasnosť.* Dubnica nad Váhom : Mesto Dubnica a Historický ústav SAV, 2010. ISBN 978-80-970251-5-1; ZEMENE, Marián Róbert. Dubnica v rokoch 1848-1945. In BYSTRICKÝ, Valerián. *Dubnica nad Váhom.* Bratislava : Slovak Academic Press pre Mestský úrad v Dubnici nad Váhom a Historický ústav SAV, 1993, s. 64-85. ISBN 80-85665-09-3; ZEMENE, Marián Róbert. Vývoj Dubnice v rokoch 1848-1945. In *Dubnica nad Váhom.* Banská Bystrica, 1967, s. 101-113; MARGETÍN, Štefan. Dejiny vzniku a rozvoja strojárskych závodov v Dubnici. In *Dubnica nad Váhom.* Banská Bystrica 1967, s. 136-152.

Dejiny koncernu Škoda Plzeň so stručnou kapitolou o dubnickom závode mapuje práca: KARLICKÝ, Vladimír et al. *Svět okřídleného šípů: Koncern Škoda Plzeň 1918-1945.* Praha : Paseka, 1999. ISBN 80-7185-269-4. Medzi staršie práce, ktoré sa venujú histórii celého podniku Škodove závody, patria: JÍŠA, Václav – VANĚK, Alois. *Škodovy závody 1918-1938.* Praha 1962; JÍŠA, Václav. *Škodovy závody 1859-1965.* Praha 1969.

² Štátny archív (ŠA) Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica (neusporiadaný), šk. 7. Správa o vybudovaní zbrojnej továrne v Dubnici.

³ Státní oblastní archiv (SOA) Plzeň, f. Generální ředitelství (GR) Škoda Plzeň, šk. 1007, č. j. 5232/1928. Zmluva medzi MNO ČSR a Akciovou spoločnosťou Škodove závody v Plzni z 21. 4. 1928 o vybudovaní záložnej zbrojnej továrne na Slovensku.

Výkup pozemkov pre stavbu závodu sa začal v roku 1928 a k samotnej výstavbe sa prišlo koncom roka 1929. Následkom hospodárskej krízy bola výstavba v roku 1931 pozastavená. Dovtedy sa podarilo previesť oplatenie továrne, začala sa stavať Hala I. a vlečka zo stanice do závodu.

⁴ HALLON, Ludovít. Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve medzivojnového Slovenska. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián. *Slovensko v Československu (1918-1939).* Bratislava : VEDA, SAV, 2004, s. 338. ISBN 80-224-0795-X.

⁵ ČAPLOVIČ, Miloslav – KATREBA, Zoltán. *Zbrojná výroba na Slovensku v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 20. storočia.* Rukopis, s. 3.

Dubnický závod bol budovaný ako záložná továreň, ktorá by zásobovala armádu delostreleckými zbraňami a municiou v prípade bezprostredného ohrozenia a neschopnosti výroby závodu v Plzni.

proti leteckým útokom a bombardovaniu.⁶ Podzemná časť závodu chránená tzv. nárazovou doskou (2,2 m železobetónu, 2 m hliny a 0,80 m strop)⁷ mala zabezpečiť, aby výroba mohla naďalej pokračovať aj v zhoršených podmienkach v prípade vojny. Závod bol rozdelený na tzv. „Blok“, čo bola podzemná časť a nadzemné haly závodu určené na mechanickú výrobu, a tzv. „Údolie“, kde sa nachádzali laboračné dielne.⁸ Novopostavená továreň mala nasledovné hlavné výrobné oddelenia: delovka (mechanická dielňa III); medzi muničné dielne patrila lisovňa striel, sústružňa striel (mechanická dielňa I) a dielňa na zapaľovače (mechanická dielňa II), ďalej tu bola náradovňa a rozsiahle laboračné dielne.

Dubnický závod bol špecializovaný na výrobu hlavni pre pevnostné kanóny a protitankové delá, ale aj kompletne zbrane 37 mm proti útočnej vozbe (PÚV) A4, ktoré sa vyrábali v delovke. V závode sa vyrábali aj ťažké poľné húfnice 150 mm sFH 18 (schwere FeldHaubitze) a ľahké poľné húfnice 105 mm leFH 18 (leichte FeldHaubitze). Koncom roka 1943 bola do Dubnice presunutá výroba 88 mm protiletadlového kanóna (Flak 41) zo zbombardovanej nemeckej továrne v Bochume. Dubnica dovtedy vyrábala len hlavne pre tieto kanóny. Škodove závody v Dubnici prevzali aj výrobu pohonných strojov pre torpéda Gt 12 a začiatkom roka 1944 výrobu leteckých motorov zo zbombardovanej továrne vo Viedni. Munícia (75 – 88 mm, 90 – 105 mm, 120 – 150 mm) sa vyrábala v sústružni striel, lisovni striel a mechanických zapaľovačoch. Na výrobu komunálneho a špeciálneho náradia bola určená náradovňa. V laboračných dielňach v Údolí sa naplňali zápalné skrutky a vyrábali ručné granáty.⁹

Podstatnú časť materiálu a polotovarov dovážali Škodove závody v Dubnici z Protektorátu Čechy a Morava. Materský závod v Plzni bol dodávateľom výkoviek, závod v Hradci Králové zabezpečoval plechové súčiastky lafiet¹⁰ na výrobu diel a závod v Hrádku potrebný materiál na lisovanie striel. Zbrojovka v Brne dodávala materiál na výrobu zapaľovačov, a továreň na výbušné látky v Semtíne trhaviny na plnenie munície. Pomocný materiál (rôzne chemikálie, oleje atď.) sa odoberal z ústredného skladu materiálu v Plzni.¹¹ V Dubnici sa materiál spracovával, zhotovovali sa súčiastky, montovali sa a skúšali konečné výrobky.

⁶ Ešte pred začiatkom výstavby závodu v Dubnici sa zúčastnil generálny tajomník Škodových závodov v Plzni Alois Vaněk spolu s Ing. Simonom porady v Berlíne u Karla Bernharda o zabezpečení továrni vojenského priemyslu proti lietadlovým útokom. Na porade sa rokovalo o výstavbe továrenských budov zabezpečených proti akémukoľvek bombovému útoku a o spôsobe stavby, ktorá by v prípade útoku utrpela čo najmenšie škody.

ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 26. Správa o konferencii v Berlíne podaná dňa 26. 8. 1929.

⁷ Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. MNO 1939-1945 dôv., šk. 58, č. j. 77-1/2. Hlásenie Vojenského dozorného úradu v Dubnici o bombardovaní Škodových závodov v Dubnici nad Váhom.

⁸ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 41.

⁹ Tamže.

¹⁰ Lafeta – podvozok dela, súčasť dela, ktorá zabezpečuje pohyblivosť hlavne v nej osadenej.

¹¹ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť, predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 41.

Škodove závody v Dubnici nad Váhom v rokoch 1938 – 1941

V druhej polovici roka 1938 v obave z nemeckého vojenského ohrozenia nariadilo vedenie Škodových závodov čiastočnú evakuáciu závodu v Plzni, a prevažná časť strojov bola presunutá do závodov v Dubnici a Adamove. Zároveň bola do Dubnice od 24. septembra 1938 evakuovaná aj výroba laboračných dielní v Nýřanoch, ktoré sa po Mníchovskej dohode ocitli v zabranom území.¹²

Oslabenie štátu po Mníchovskej dohode a Viedenskej arbitráži využila HSLŠ a 6. októbra 1938 bola z jej iniciatívy vyhlásená autonómia Slovenska na čele s predsedom autonómnej vlády Jozefom Tisom.¹³ Zahraničnopolitické a vnútropolitické zmeny ovplyvnili aj situáciu v Škodových závodoch v Dubnici nad Váhom. Investície koncernu Škodových závodov tvorili v Dubnici koncom októbra 1938 len 10 % investícií celej spoločnosti a za daných okolností predstavovala výstavba Dubnice pre vedenie spoločnosti investičné bremeno.¹⁴ Počet stornovaných objednávok vzrastal a keďže neboli zabezpečené pre závod ďalšie objednávky, výroba bola v dubnickom závode takmer úplne zastavená. Nedostatok práce spôsobil prepúšťanie vysokého počtu zamestnancov. Zvýšenie nezamestnanosti v období 2. Č-SR bolo typické pre celé slovenské hospodárstvo. Stav približne 3 230 zamestnancov dubnického závodu (3 000 robotníkov, 230 úradníkov) v októbri 1938 klesol koncom roka na 2 630 zamestnancov (2 400 robotníkov, 230 úradníkov).¹⁵ Znižovanie počtu zamestnancov súviselo aj so snahou zbrojovky o odvoz strojov. V októbri 1938 prichádzali na Predsedníctvo slovenskej vlády v Bratislave z rôznych slovenských miest hlásenia o odvážaní materiálov a strojov zo Slovenska na Moravu a do Čiech.¹⁶

Situácia sa nezlepšila ani po vyhlásení samostatného Slovenského štátu dňa 14. marca 1939. Nemecká armáda, ktorá obsadzovala Čechy a Moravu, nerešpektovala slovenské hranice a aj na Považí obsadila všetky významné mestá vrátane Trenčína, Dubnice nad Váhom, Považskej Bystrice a Žiliny.¹⁷ Začalo sa rozsiahle rabovanie a odvážanie vojenského materiálu patriaceho bývalej ČSR.¹⁸ Nemecké vojsko odviezlo aj značné množstvo materiálu zo Škodových závodov v Dubnici nad Váhom, ktorého časť bola vrátená až na zákrok MNO u príslušných nemeckých vojenských úradov.¹⁹

¹² Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA-VHA) Praha, šk. 1. Kronika Zbrojné technického úřadu 1 (ZTÚ 1) Škodove závody Plzeň (1918-1940), s. 163.

¹³ RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: Česko-slovenské vztahy 1914-1945*. Bratislava, Praha : AEP, Ústav T. G. Masaryka, 1997, s. 145. ISBN 80-88880-10-6.

¹⁴ VANĚK, SUŠKO, ref. 1, s. 42-43.

¹⁵ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Zamestnanosť – výkazy.

¹⁶ MIČKO, Peter. *Hospodárska politika Slovenského štátu: Kapitoly z hospodárskych dejín Slovenska v rokoch 1938-1945*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, FHV UMB, 2010, s. 38. ISBN 978-83-7490-351-6.

¹⁷ Archív Múzea Slovenského národného povstania (AM SNP) Banská Bystrica, f. XII. - SUŠKO, Ladislav. *Formy ovládania Slovenska nacizmom* (rukopis). č. 61/78.

¹⁸ Na základe dohody medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom majetok, ktorý bol majetkom vojenskej správy bývalej ČSR, prešiel dňom 14. 3. 1939 do rúk slovenskej vojenskej správy.

¹⁹ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 45. Kronika Škodových závodov v Dubnici nad Váhom. s. 3.

Vyhlásenie samostatného štátu nasledovalo už 23. marca 1939 podpísaním Ochrannej zmluvy „Schutzvertrag“ v Berlíne o ochrane Slovenska Nemeckou ríšou.²⁰ Medzi západnou hranicou Slovenského štátu a všeobecnou líniou východného okraja Malých Karpát, Bielych Karpát a pohoria Javorina bola zriadená nemecká ochranná zóna „Schutzzone“, ktorá v celkovej dĺžke takmer 200 km siahala od nemeckého predmostia Devín pri Bratislave až po Jablunkovský priesmyk, kde sa dotýkala poľskej hranice.²¹ V súvislosti so „Schutzzone“ ešte nebola ujasnená jej východná hranica a postavenie zbrojoviek.²² Za týmto účelom bola zriadená Nemecká vojenská komisia na Slovensku (Deutsche Militärkommission in der Slowakei ďalej DMK) pod vedením generála Franza Barckhausena, ktorá tu pôsobila od mája do novembra 1939. Komisia mala vyriešiť otázky týkajúce sa rozsahu ochranného pásma, slovenského zbrojárskeho priemyslu, odvozu výzbroje bývalej československej armády do Nemecka atď. Podľa pokynov pre DMK síce zbrojovky nemali ležať v ochrannom pásme, ale napriek tomu sa malo s nimi zaobchádzať ako keby boli jeho súčasťou.²³

²⁰MIČKO, Peter. Hospodárske vzťahy Slovenskej republiky a „Tretej ríše“ v rokoch 1939-1945. In *ACTA OECONOMICA PRAGENSIA*, 2009, roč. 17, č. 3, s. 61. ISSN 0572-3043.

Ochranná zmluva obsahovala tajný protokol „o hospodárskej a finančnej spolupráci“ oboch štátov. Prijatím zmluvy získali nacisti pod kontrolu dôležité odvetvia slovenského hospodárstva. Predovšetkým im išlo o využitie slovenských surovinových zdrojov, ovládnutie ťažkého a chemického priemyslu. Tajný protokol obsahoval nasledujúce body: 1. Rast a kontrola slovenskej poľnohospodárskej produkcie so zreteľom na trhové odbytišťa v Nemecku, 2. Rozvoj slovenského drevárskeho a lesného priemyslu vytvorením dlhodobých priemyselných plánov s ohľadom na trhové odbytišťa v Nemecku, 3. Hľadanie, rozvíjanie a využitie slovenských prírodných zdrojov. Pokiaľ nebude potrebné uspokojiť vlastné potreby Slovenska, budú dané k dispozícii Nemecku, 4. Rozvoj a kontrola priemyselnej výroby s ohľadom na životné záujmy Nemecka a Slovenska, trhové vzťahy a spolupráca na poli vývozu priemyslových a iných výrobkov, 5. Rozvoj dopravného a prevozného systému na Slovensku atď.

²¹HOENSCH, Jörg. *Die Slowakei und Hitlers Ostpolitik*. Köln – Graz, 1965, s. 201.

Nemecká branná moc mala na základe zmluvy právo v ohraničenej zóne zriaďovať vojenské základne a udržiavať ich obsadené v sile, akú považuje za nevyhnutnú. V zóne boli uplatňované výsostné práva nemeckej vojenskej správy. Slovenská vláda musela poskytnúť pozemky na potrebné vojenské zariadenia a odsúhlasiť bezcolné zásobovanie jednotiek a základní.

K problematike nemeckej ochrannej zóny na Slovensku pozri práce: NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana. Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939. In *Vojenská história*, 2007, roč. 11, č. 4, s. 36-61. ISSN 1335-3314; HRNKO, Anton. Rokovanie o ochrannom pásme a zatiahnutie ľudácko-fašistického slovenského štátu do vojny s Poľskom. In *Zborník Múzea SNP 12*, Banská Bystrica, 1987, s. 39-56; HRNKO, Anton. Nemecká vojenská misia na Slovensku 1939-1944. In *História* 3, 2002, č. 3, s. 25-27, ISSN 1335-8316; HUBENÁK, Ladislav. Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku roku 1939. In *Zborník archívnych prácí*, XVII, 1967.

²²S konečnou platnosťou sa otázka hranice „Schutzzone“ vyriešila až dohodou z 12. 8. 1939. Západná hranica medzi Slovenským štátom a Protektorátom Čechy a Morava zostala nezmenená. Východná hranica medzi Bratislavou a Novým Mestom nad Váhom bola určená ochrannou zmluvou, a od Nového Mesta nad Váhom smerom na sever sa východná hranica ochranného pásma posunula až k západnému brehu rieky Váh, ďalej pozdĺž západného brehu rieky Kysuca až k hraniciam Poľska. Pozri: NIŽŇANSKÝ, TULKISOVÁ, ref. 21, s. 45.

²³SNA Bratislava, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 361-364, OKW/Ausl III d. Úlohy pre DMK zo 4. 5. 1939. DMK mala pre Wehrmacht v „Schutzzone“ zabezpečiť aj právo využívať zbrojárske podniky vrátane bezcolného vývozu.

Pri otázke slovenských zbrojoviek zaujala nemecká strana jasné stanovisko. „Zbrojovky podliehajú ako bývalý český majetok tým istým podmienkam ako štátne zbrojovky v Protektoráte a ich využitie je vecou Ríše,“ bolo uvedené v smernici Vrchného veliteľstva nemeckej brannej moci (Oberkommando der Wehrmacht ďalej OKW) z 13. apríla 1939. Škodove závody v Dubnici nad Váhom aj Považskobystrická zbrojovka boli zaistené jednotkami Wehrmachtu, zásoby v ich skladoch boli zhabané a výroba sa dostala pod nacistickú kontrolu.²⁴ V Trenčíne bol zriadený oberlandrát, ktorého hlavnou úlohou malo byť spravovanie Škodových závodov v Dubnici a Považskobystrickej zbrojovky.²⁵

Škodove závody v Plzni aj s pobočným závodom v Dubnici nad Váhom a Zbrojovka Brno s pobočným závodom v Považskej Bystrici sa stali súčasťou koncernu Hermann Göring Werke (ďalej HGW). Nacisti sa zmocnili slovenských zbrojoviek prostredníctvom prevzatia vedenia veľkých koncernov v českých krajinách. Nemci sa už koncom roka 1940 pevne usadili v Prahe vo vedení koncernu Škodových závodov. Cez Škodovku ovládali aj závod v Dubnici.²⁶ Kontrolu závodov si zabezpečili umiestnením štábu nemeckých úradníkov pod vedením splnomocnenca „Beauftragte der Wehrwirtschaftsinspektion“. V Škodových závodoch v Dubnici nad Váhom to bol dôstojník Puchold a v Zbrojovke v Považskej Bystrici Witt.²⁷

Bolo potrebné vymedziť aj právne postavenie zbrojoviek ako pobočných závodov zahraničných firiem na Slovensku. Na riešenie nostrifikácie sa bratislavská vláda odhodlala až začiatkom roka 1940. Pôvodný zámer zmeniť pobočky na samostatné akciové spoločnosti bol zo strany Nemecka nevyhovujúci, pretože pobočné závody už ovládalo prostredníctvom českých koncernov. Pobočky zahraničných podnikov mali zostať pobočkami, ktoré boli prenajaté novoutvoreným slovenským spoločnostiam. Podľa ustanovení nostrifikačného zákona bola zriadená dňa 9. apríla 1941 reprezentácia spoločnosti pre územie Slovenska so sídlom na mieste výrobného závodu v Dubnici nad Váhom. Firma bola zapísaná ako „Akciová spoločnosť predtým Škodove závody v Plzni, reprezentácia pre Slovensko“ („Aktiengesellschaft vormals Škodawerke in Pilsen, Representanz für die Slowakei“). Boli ustanovení dvaja reprezentanti, a to závodný riaditeľ v Dubnici Karol Husárek,²⁸ a druhým reprezentantom sa stal splnomocnenec pre bezpečnosť závodu Nemeč Paul Kuligowski.²⁹

²⁴ HUBENÁK, ref. 21, dok. 25.

²⁵ JANAS, Karol. *Považské strojárne. Od muničky po ZVL*. Žilina : Knižné centrum, 2009, s. 45. ISBN 978-80-8064-336-2.

²⁶ LIPTÁK, Ľubomír. *Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom*. Bratislava : SAV, 1960, s. 60.

²⁷ Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. MH 1938-1945, šk. 230, č. j. 94/1939. Správa prednostu ZTU v Dubnici nad Váhom a Považskej Bystrici Juraja Vodzu z 13. 12. 1939.

²⁸ SOA Plzeň, f. GR Škoda Plzeň osobní spisy, zbierka 0448. Osobný spis Karla Husárka.

Karel Husárek sa narodil 31. 1. 1893 v Čekovicach (okres Prostějov) na Morave. Po štúdiu na gymnáziu s maturitou v Prostějove, navštevoval Vysokú školu technickú v Brne. Potom absolvoval Vysokú školu vojenskú, Školu politických náuk a generálsky kurz. Plynule ovládal jazyk francúzsky, nemecký, ruský a čiastočne anglický a čínsky. Po návrate z légii 3. 2. 1920 nastúpil do vojenskej služby ako dôstojník z povolania. Od 12. júla 1939 do 14. decembra 1941 pôsobil ako riaditeľ dubnického závodu. Po odvolaní z Dubnice bol pridelený k Hlavnému technickému riaditeľstvu v Prahe a mal za úlohu sledovať vývojové práce vo fyzikálnom a strojnom výskume. Na danom poste zotrval až do konca vojny. Po vojne bol obvinený, že vstúpil do služieb nemeckého zbrojného priemyslu, pre nedostatok dôkazov bol ale po 14-mesačnom zaistení prepustený na slobodu.

²⁹ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 38. Reprezentácia pre Slovensko.

Dňa 3. 3. 1942 správna rada podniku menovala nových reprezentantov podniku pre Slovensko, a to: Franz Sonnwend (závodný riaditeľ podniku), Benno Stahnke (reprezentant firmy Reischwerke A. G. für Waffen und Maschinenbau Hermann Göring) a Alexander Vyskočil (hlavný odborový radca MH v Bratislave).

Do Škodových závodov v Dubnici nad Váhom prišla už 31. marca 1939 nemecká komisia z Berlína pod vedením generála Franza Barckhausena.³⁰ Zástupcom ríšskej armády bolo predložené memorandum o situácii v dubnickom závode, na základe ktorého sa mali odstrániť závažné ťažkosti v prevádzke podniku. Jedným z bodov bolo zabezpečenie bezcolného styku na dovoz potrebných materiálov, polotovarov, ale aj hotových výrobkov medzi dubnickým závodom a závodmi v Protektoráte. Vedenie závodu žiadalo o povolenie exportu hotových zbraní a munície, ktoré sa hromadili v dubnickom závode (vtedajšia situácia predstavovala 150 vagónov munície pripravenej na export) a o viacmesačný vývozný program. Ďalšie body memoranda podávali správu o polohe dubnického závodu, o vojnovom materiáli zabavenom príslušníkmi Hlinkovej gardy, o výstavbe a kapacite výrobných dielní a o financovaní dubnického závodu. Memorandum sa zaoberalo aj otázkou ponechania nenahraditeľných zamestnancov českej národnosti v závode.³¹

V Škodových závodoch v Dubnici nad Váhom, ktoré vznikli ako pobočný závod českej firmy, pracovalo vysoké percento českých zamestnancov. Vedenie závodu, odborní pracovníci a úradníci boli prevažne českej národnosti, radoví robotníci boli najímaní z Dubnice a okolitých obcí. V súvislosti s prepúšťaním zavineným nedostatkom práce rástla medzi slovenským robotníctvom nespokojnosť. Poukazovalo sa najmä na to, že prepúšťaní robotníci boli len slovenskej národnosti, zatiaľ čo v závode pracovali aj štátni príslušníci z Maďarska a Protektorátu.³² Národnostné rozpory v závode sa vystupňovali až natoľko, že 3. januára 1940 ich prišla vyšetriť mimoriadna vládna komisia na čele s generálnym tajomníkom HSLS Jozefom Kirschbaumom.³³ Keďže kvalifikovaných slovenských zamestnancov bol stále nedostatok, v Dubnici aj naďalej zostala početná skupina českých pracovníkov.

Napriek zániku ČSR, Škodove závody aj po 14. marci 1939 naďalej pokračovali na rozpracovanej objednávke zbraní a munície od MNO bývalej ČSR, keďže nemecká armáda sa zaviazala prevziať tie zákazky, ktoré budú dokončené do 1. januára 1940.³⁴ Už 27. apríla 1939 bolo z dubnického závodu odoslaných 12 vagónov munície do Truppenübungsplatz Neuhammer a ďalších 5 vagónov do továrne Zieglerův důl v Nýřanoch.³⁵

³⁰ Generál Franz Barckhausen predtým ako sa stal vedúcim Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku, pôsobil od 15. 3. 1939 do 1. 5. 1939 ako zástupca OKW v závodoch Škoda Plzeň. Pozri: CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939-1945*. Bratislava : VHÚ, 2013, s. 16-17. ISBN 978-80-89523-20-7.

³¹ SOA Plzeň, f. GŘ Dubnice, šk. 3. Memorandum über das Werk Dubnica n/V. (1. Örtliche Situation des Werkes in Dubnica, 2) Verkehr unserer Unternehmen im Protektorate mit dem Werk in Dubnica, 3) Ausfuhr von Material, Halbfabrikaten und Munitionsverschlügen nach Dubnica, 4) Ausfuhr von Explosivstoffen, Pulver und Patronenhülsen nach Dubnica, 5) Ausfuhr von Initiatoren nach Dubnica, 6) Expedition der fertigen Munition und Geschütze aus Dubnica, 7) Übernahme von Geschützen und Munition in den Werkstätten, 8) Übernahme von Geschützen und Munition durch Schiessproben, 9) Von den Hlinka - Garden beschlagnahmtes Material, 10) Fertigbau des Werkes in Dubnica für die Erreichung der Kapazität laut Zusammenstellung von 23. 3. 1939, 11) Finanzielle Situation des Werkes Dubnica).

³²SNA Bratislava, f. MH 1938-1945, šk. 234, č. j. 540/1939. Zápisnica spísaná s Prošňanským Jozefom, Hochom Štefanom a Nosálom Michalom ohľadne prepúšťania zamestnancov Škodových závodov v Dubnici nad Váhom.

³³SOA Plzeň, f. GŘ Dubnice, šk. 5. Werk Dubnica-Beschwerden gegen die Werksleitung-Untersuchungskommission.

³⁴ SOA Plzeň, f. GŘ Dubnice, šk. 3, č. j. 302/1939. Správa z 1. 7. 1939 o návšteve nemeckých dôstojníkov (plk. König a mjr. Loebbe) v dubnickom závode.

³⁵ SOA Plzeň, f. GŘ Dubnice, šk. 4. Expedícia streliva do Nemecka – správa z dňa 29. 4. 1939.

V rokoch 1939 – 1940 Škodove závody v Dubnici nad Váhom prekonávali značné ťažkosti. Medzinárodné pomery, nedostatok objednávok a celkové obmedzovanie zbrojného priemyslu v slovenskom hospodárstve v tomto období spôsobili pokles výroby a následné prepúšťanie zamestnancov aj v dubnickom závode.³⁶ Útlm vojenskej výroby prežila Dubnica, najmä, vďaka sovietskym objednávkam, ale aj zákazkám na muníciu z krajín ako napr. Turecko, Taliansko, Bulharsko, Rumunsko, Južoslávia či Irán. Na jeseň v roku 1939 dostal dubnický závod objednávku na výrobu delostreleckej munície pre Sovietsky zväz. Bola to munícia pre 210 mm kanón a pre 305 mm húfnicu. Celý priebeh výroby sledovala v Dubnici sovietska komisia. Ku koncu roka 1940 museli členovia komisie opustiť Slovensko. V tom čase už bola objednávka z väčšej časti kompletná. Objednávku na 50 – 60 000 protitankových mín v cene 70 mil. Ks obdržal dubnický závod z Turecka. Pre Južosláviu sa vyrábalo do konca júna 1940 dovedna 20 000 kusov pancierových granátov kalibru 37 mm, pre Taliansko 40 868 časovacích granátov 75 mm, pre Bulharsko 4 000 nárazových a 1 000 pancierových granátov so zapalovačmi a do Rumunska bolo určených 400 kusov nárazových zapalovačov 47 mm.³⁷

Škodove závody v Dubnici nad Váhom mali urýchlene vypracovať MNO aj ponuku na dodávku 10 kusov kanónov 37 mm typ A7 s príslušnými lafetami pre útočnú vozbu, 10 súprav záložných súčiastok pre kanón 37 mm typ A7, 5 000 ostrých pancierových nárazových granátov a 5 000 ostrých nárazových granátov pre kanón 37 mm A7.³⁸ Pre slovenskú armádu bolo v mesiacoch jún – júl 1941 v Škodových závodoch v Dubnici vyrobených 15 012 ostrých nárazových granátov 37 mm. Strelivo bolo odovzdané do muničného skladu ústrednej zbrojnice v Trenčíne. Jedenásť kanónov bolo prevzatých z PÚV v Turčianskom Sv. Martine vo februári a 19 kusov kanónov 37 mm v decembri 1941. Súčasne bolo v Škodových závodoch objednaných 10 008 kusov ostrých pancierových nárazových granátov.³⁹

³⁶ Zbrane a náboje dosiahli v exporte zo Slovenska v roku 1939 dovedna 241 miliónov korún, v roku 1940 to bolo 436 mil. a v roku 1941 iba 151 mil. Pozri: LIPTÁK, ref. 26, s. 130.

³⁷ VHA Bratislava, f. MNO 1939-1945 dôv., šk. 47, č. j. 159 201-159 370/1940. Dovozy a vývoz zbrojného materiálu.

³⁸ Tamže.

³⁹ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 45. Kronika Škodových závodov v Dubnici nad Váhom, s. 12-13.

Porovnanie stavu výroby ľahkých a ťažkých poľných húfníc v závodoch v Dubnici nad Váhom a Plzni v rokoch 1939 – 1943⁴⁰

Rok	Húfnice	Závod	Pre Nemecko OKH	Export
1939	105 mm leFH 18	Dubnica	-	-
		Plzeň	-	8
	150 mm sFH 18	Dubnica	-	-
		Plzeň	108	55
1940	105 mm leFH 18	Dubnica	-	-
		Plzeň	-	4
	150 mm sFH 18	Dubnica	-	-
		Plzeň	14	-
1941	105 mm leFH 18	Dubnica	4	-
		Plzeň	76	64
	150 mm sFH 18	Dubnica	7	-
		Plzeň	8	-
1942	105 mm leFH 18	Dubnica	72	-
		Plzeň	38	16
	150 mm sFH 18	Dubnica	69	-
		Plzeň	44	-
1943	105 mm leFH 18	Dubnica	308	-
		Plzeň	-	-
	150 mm sFH 18	Dubnica	4	-
		Plzeň	-	-

Dovedna sa za rok 1939 v dubnickom závode vyrobilo 306 diel (malého kalibra A4 PÚV 278 ks, diel K4 28 ks), v roku 1940 spolu 235 diel (malokalibrových 215 a ťažkých poľných diel 20), v roku 1941 diel 217 (malokalibrových 171, ľahkých poľných diel 34 a ťažkých poľných diel 12).⁴¹

⁴⁰ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť, predtým Škodové závody Plzeň, pobočný závod Dubnica, šk. 48. Fertigungsvergleich vom Jahre 1939 bis 1943 (stav vyrobených húfníc za rok 1943 sa vzťahuje k 1. 10. 1943).

⁴¹ SOA Plzeň, f. GR Škoda Plzeň, šk. 304. Prehľad výroby diel v závodoch Plzeň a Dubnica za rok 1939-1941.

V porovnaní s výrobou v Plzni, kde sa v roku 1939 vyrobilo dovedna 978 diel (597 malého kalibra, 152 pevnostných diel, 16 ľahkých poľných diel, 124 ťažkých poľných diel, 76 Flak, 13 ťažkých diel) v roku 1940 dovedna 1 212 diel (745 malého kalibra, 75 pevnostných diel, 304 ľahkých poľných diel, 66 ťažkých poľných diel, 5 Flak, 14 ťažkých diel a 3 námorné delá) a v roku 1941 dovedna 1 514 diel (756 malého kalibra, 478 ľahkých poľných diel, 8 ťažkých poľných diel, 163 Flak, 22 ťažkých diel a 87 námorných diel).

Závod pracoval na objednávkach vojnového materiálu, predovšetkým pre nemeckú brannú moc. Na základe zmluvy o brannom hospodárstve „Wehrwirtschaftsvertrag“, prijatej 30. januára 1940, pripadlo 25 najdôležitejších slovenských podnikov uvedených v zozname pod nemeckú kontrolu.⁴² Slovenská vláda sa zaviazala plynule zabezpečovať dodávky pre Nemecko a na požiadanie v prípade potreby zvýšiť výrobnú kapacitu podnikov, postarať sa o pridelenie dostatočného množstva pracovných síl a o bezpečnostnú ochranu. Bol povolený bezcolný dovoz surovín, polotovarov a hotových výrobkov z Nemecka a Protektorátu, ak boli určené pre potreby nemeckého vojnového hospodárstva. V porovnaní s predchádzajúcimi zmluvami (ochranná zmluva a zmluva o ochrannom pásme) išlo o výraznejšie podriadenie sa nacistickému Nemecku.⁴³

Nemecké vládne orgány mohli zadávať vybraným závodom slovenského branného hospodárstva objednávky pre potreby nemeckej vojnovéj výroby podľa osobitných hospodárskych zmlúv. Najskôr boli podniky riadené nemeckým dôstojníkom pre vojnové hospodárstvo a od roku 1943 Nemeckou hospodárskou komisiou pre Slovensko „Deutsche Industriekommission Slowakei“ (ďalej DIKO).⁴⁴

Podniky boli financované na základe platobných príkazov z Nemecka, ktoré preplácala Slovenská národná banka bez zodpovedajúceho krytia. Zatiaľ čo prevádzka považských zbrojoviek sa uhrádzala cez Interimskonto, financovanie ďalších podnikov prechádzalo cez Warenkonto a Kapitalkonto.⁴⁵ Na medzištátnom rokovaní v máji 1941 sa obe strany dohodli, že na krytie nákladov, spojených s vybavovaním objednávok pre nemeckú vojenskú správu, bol od 1. júna 1941 Dubnici poukázaný paušál 700 000 mariek, čo predstavovalo

⁴² HUBENÁK, ref. 21, dokument č. 69. Slovenské znenie zmluvy. Podpisaniu dohody predchádzalo viacero slovensko-nemeckých rokovaní (od novembra 1939 do konca januára 1940), hoci postupný priebeh vzhľadom na vojenské ciele nacistického Nemecka môžeme sledovať v podstate už od prijatia ochrannej zmluvy a následne zmluvy o ochrannom pásme. K problematike zmluvy „Wehrwirtschaftsvertrag“ pozri práce: NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana. Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej zmluvy o vojnovom hospodárstve z 30. 1. 1940. In *Vojenská história*, roč. 10, 2006, č. 4, s. 109-125. ISSN 1335-3314; LIPTÁK, ref. 26; SUŠKO, Ladislav. Počiatky hospodárskej exploatacie Slovenska nacizmom (marec 1939 – júl 1940). In *Československý časopis historický*, roč. 25, 1977, č. 5.

⁴³ NIŽŇANSKÝ, TULKISOVÁ, ref. 42, s. 124-125.

⁴⁴ HALLON, Ľudovít – SABOL, Miroslav – FALISOVÁ, Anna. *Vojnové škody a rekonštrukcia Slovenska 1944-1948*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2011, s. 47-48. ISBN 978-80-89396-14-6.

DIKO na základe dodatočnej zmluvy k slovensko-nemeckej zmluve o brannom hospodárstve uzavretej 12. 11. 1943 prevzala podstatnú časť kompetencií Dôstojníka pre branné hospodárstvo, a tým aj kontrolu nad vybranými najdôležitejšími podnikmi. DIKO podliehalo Zbrojnému úradu Ríšskeho ministerstva pre zbrojenie a vojnovú výrobu a na území Slovenska nemeckému generálovi pri MNO Slovenskej republiky. Na podklade verbálnej nóty nemeckého vyslanectva z 20. 11. 1944 sa jej kompetencie podstatne rozšírili. Mala ako poradný orgán slovenskej vláde tlmočiť hospodárske požiadavky Nemecka a rozširovať sústavu podnikov dôležitých pre vojnové hospodárstvo v spolupráci s Najvyšším úradom pre zásobovanie (NÚZ).

⁴⁵ HALLON, Ľudovít. *Slovensko v hospodárskom priestore Nemecka 1939-1945 (Medzivládne rokovania)*. Rukopis, s. 15. Už v rokoch 1939-1940 sa za účelom zúčtovania slovensko-nemeckého platobného styku vytvoril systém clearingových účtov, z ktorých medzi hlavné patrili Warenkonto, Interimskonto, Arbeiterlohnsparnisse – konto a Kapitalkonto. Mali slúžiť na zúčtovanie obchodu, financovanie zbrojných dodávok a tiež pobytu nemeckých jednotiek a zástupcov nemeckej brannej moci na Slovensku, na transfery miezd slovenských robotníkov z Ríše a na zúčtovanie obchodného styku s Protektorátom.

8 100 000 Ks mesačne. Neskôr bol ako málo dostačujúci zvýšený na 1 mil. mariek, čo bolo v prepočte 11 570 000 Ks.⁴⁶ V rokoch 1940 – 1945 bolo na tento účel vydaných 4249 mil. Ks, z toho len pre Škodove závody v Dubnici 1916 mil. Ks.⁴⁷

Dubnický závod pod priamym nemeckým vedením v rokoch 1941/1942 – 1945

Po zastavení nemeckého postupu na východnom fronte v zime 1941/1942 sa ukázalo, že potreby východného frontu značne prevyšovali nemecké predpoklady. Na prelome rokov 1941/1942 sa začínala prejavovať aj v slovenskom priemysle orientácia na zvyšovanie produkcie zbrojných materiálov. Neustále stupňovanie sa nárokov na vojnovú výrobu spôsobilo podriaďovanie záujmov celého priemyslu a hospodárstva výrobe zbraní a munície. Výroba zbraní dosahovala na vtedajšie pomery v slovenskom priemysle závažné rozmery. Škodove závody v Dubnici nad Váhom sa postupne stali najväčším zbrojárskym podnikom na Slovensku vyrábajúcim pre potreby nemeckej armády.

Zásadná zmena v riadení podniku nastala koncom roka 1941. Závodného riaditeľa Karola Husárka preložili do Prahy a za jeho nástupcu bol určený brniansky Nemeč Franz Sonnewend. S platnosťou od 1. januára 1942 bol menovaný za závodného riaditeľa v Dubnici nad Váhom, a miestoriaditeľom sa stal Jozef Vyskočil.⁴⁸ Technického vedúceho závodu Jozefa Floriána rok po menovaní nového závodného riaditeľa nahradil sudetský Nemeč Jozef Wolf, ktorý sa zároveň stal aj zástupcom riaditeľa a v danej funkcii pôsobil až do apríla 1945. Značne rozšírenou výrobnou-administratívnou agendou v Dubnici poverili Friedricha Jacobyho, ktorý bol menovaný za obchodného riaditeľa. Vedenie závodu a vedúci zamestnanci boli postupne nahradení odborníkmi nemeckej národnosti. Dubnický závod sa tak dostal pod priame nemecké vedenie, v ktorom zotrval až do zničenia závodu ustupujúcou nemeckou armádou v apríli 1945.

Za účelom jednotného riadenia Škodových závodov v Plzni a Zbrojovky Brno bola nariadením ríšskeho maršala Hermanna Göringa dňa 7. júna 1942 založená v Berlíne Waffen – Union Skoda Brün, s. r. o. Závody boli vyňaté z Reichswehrke Hermann Göring. Toto opatrenie značne zjednodušilo riadenie jednotlivých zložiek koncernu.⁴⁹ Spoločnosť mala

⁴⁶ VANĚK, SUŠKO, ref. 1, s. 72.

⁴⁷ PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. I. díl období 1918-1945*. Brno : DOPLNĚK, 2004, s. 524. ISBN 80-7239-147-X.

⁴⁸ SOA Plzeň, f. GR Škoda Plzeň osobní spisy, zbirka 0449. Osobný spis Franza Sonnewenda. Pracovná zmluva z 20. októbra 1941.

Franz Sonnewend bol pôvodným menom Franz Ribniczek. Meno Sonnewend prijal až pred nástupom do Dubnice. Narodil sa 15. 7. 1902 v Brne. Základnú školu navštevoval v Brne, gymnázium v Brne a vo Viedni. V roku 1926 dokončil štúdium na Nemeckej technickej vysokej škole v Brne. Dňa 1. januára 1927 nastúpil už ako inžinier do Vítkovickej banskej a hutnej spoločnosti. Na konci marca 1933 odišiel zo spoločnosti a pracoval do konca roka v Maschinenfabrik A. S. v Brne. Dňa 1. júna 1939 nastúpil ako zástupca riaditeľa do Moravsko-sliezskej vagónky v Studénke. Keď sa začala vojna, pracoval ako dôstojník vojenského preberacieho orgánu v ASAP (Akciová spoločnosť pro automobilový priemysl) v Mladej Boleslavi. V novembri 1940 bol nasadený ako zmocnenec ríšskeho ministra pre zbrojenie a muníciu v Sudetskej župe. Bol príslušníkom zbraní SS a fanatický prívrženec Hitlera. Do Dubnice prišiel s cieľom zriadiť zo závodu jednu z hlavných zbrojných základní Ríše.

⁴⁹ JANAS, ref. 25, s. 50-53.

na starosti aj správu akcií Škodových závodov. Začiatkom roka 1943 bol akciový kapitál Škodových závodov rozdelený nasledovne:

1. Brnenská zbrojovka	210 000 K
2. Waffen – Union Skoda Brün	144 818 K
3. Konstruktiva	24 000 K
4. Pražská úverová banka (predtým Anglobanka)	20 000 K
5. Živnostenská banka	18 000 K
6. Agrárna banka	8 000 K
7. Eskontná banka	5 000 K
8. Zvyšok (rozptýlené akcie)	257 682 K ⁵⁰

Po zmene akciových pomerov v Škodových závodoch a v súvislosti so zvyšujúcimi sa nemeckými požiadavkami na zbrojnú výrobu a prijímaním početných nemeckých objednávok sa kompletne využila kapacita výrobných dielní dubnického závodu a bolo potrebné prikrčiť aj k jeho rozširovaniu. Koncom roka 1942 sa začala výstavba novej výrobnéj haly - Hala II.⁵¹ Riaditeľ závodu Franz Sonnewend vypracoval plán ďalšieho značného rozširovania, ktoré sa malo uskutočniť v dvoch etapách. Základy výrobnéj haly – Haly III boli dokončené v septembri 1943 a pokračovalo sa v stavbe jej železobetónových múrov. Program výstavby dubnického závodu (nazvaný KOS), ešte rozšírený na základe nacistických požiadaviek, bol prerokovaný na schôdzi nemecko-slovenského vládneho výboru v polovici septembra 1943. Od uskutočnenia plánu sa napokon upustilo s odôvodnením, že plánovaná výroba bude umiestnená mimo Slovenska.⁵²

V roku 1943 bol dubnický závod zaťažovaný viacerými priamymi objednávkami, z ktorých medzi najvýznamnejšie patrili objednávky na: 2 200 predných a zadných duší pre hlavne 88 mm protiletadlového kanóna vz. 37, 2 200 predných a zadných nadstavcov hlavni 88 mm protiletadlového kanóna vz. 37, 1524 ľahkých poľných húfnic vz. 18 a 600 ťažkých poľných húfnic vz. 18.⁵³ Objedávka na 600 ťažkých poľných húfnic bola neskôr navýšená na dvojnásobný počet kusov. V dubnickom závode sa pre nemeckú armádu v roku 1941 vyrobili 4, v r. 1942 už 72 a v r. 1943 dovedna 308 ľahkých poľných húfnic vz. 18. Ťažkých poľných húfnic sa vyrobilo v roku 1941 spolu 7, v roku 1942 už 69 a do októbra 1943 ďalšie 4 kusy. Dubnický závod dodával nemeckej armáde aj muníciu 75 – 88 mm, 90 – 105 mm a 120 – 150 mm kalibra.⁵⁴ Zo slovenských zbrojárskeho závodov dostala nacistická armáda v roku 1941 dovedna tovar za 298 miliónov, v roku 1942 za 566 miliónov a v roku 1943 už za viac ako jednu miliardu korún.⁵⁵

⁵⁰ KRÁL, Václav. *Otázky hospodárskeho a sociálneho vývoje v českých zemích 1938-1945* II. diel. Praha : ČSAV HÚ, 1958, s. 96-97.

⁵¹ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 27. Výstavba Haly II.

⁵² SOA Plzeň, f. GR Škoda Dubnice, šk. 5, č. j. 2065/1943. Werk KOS; pozri tiež VANĚK, SUŠKO, ref. 1, s. 147-151.

⁵³ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodové závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48.

⁵⁴ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodové závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Fertigungvergleich vom Jahre 1939 bis 1943.

⁵⁵ LIPTÁK, ref. 26, s. 131.

Výroba súčiastok munície v dubnickom závode v rokoch 1939 – 1943⁵⁶

Kaliber	1939	1940	1941	1942	1943
75 – 88 mm	-	-	19 913	391 226	192 768
90 – 105 mm	-	95 180	70 527	15 140	-
120 – 150 mm	-	-	203	107 765	145 901

Napriek tomu, že rok 1943 predstavoval určitý vrchol rozvoja slovenského priemyslu a začiatkom roka 1944 začala celkovo priemyselná výroba upadať, slovenský zbrojársky priemysel práve naopak zaznamenal svoj najväčší rozmach. V októbri 1943 sa centralizovalo nemecké hospodárske vedenie a celá nemecká výroba bola sústredená do rúk ríšskeho ministra Alberta Speera. Civilná výroba musela ešte viac ustúpiť rozširujúcej sa zbrojnej výrobe.⁵⁷ Ríšsky minister pre zbrojenie a vojnovú výrobu Albert Speer vystupňoval zbrojársku výrobu v priebehu roka 1944 do extrémnych rozmerov. Zbrojná výroba vzrástla až na viac ako trojnásobok v letných mesiacoch v roku 1944.⁵⁸

S pokračujúcou vojnou stúpala nemecký záujem o závod v Dubnici nad Váhom. Dňa 27. marca 1944 pri príležitosti dohotovenia stého kanóna si dubnický závod prišiel obzrieť zástupca ríšskeho ministra pre zbrojenie Karl – Otto Saur. Predniesol príhovor, v ktorom sa zamestnancom závodu poďakoval za ich vzornú prácu.⁵⁹

Umiestnenie podniku na území Slovenska zvyšovalo jeho význam najmä v súvislosti s bombardovaním nemeckého územia a nemeckých zbrojárskych fabrík. Závod v Dubnici bol vzdialený od nepriateľských leteckých základní a mal v podzemnej časti vybudované a značne chránené výrobné dielne. Škodove závody v Dubnici nad Váhom sa koncom roka 1943 a v priebehu roka 1944 rozrástli do obrovských rozmerov ďalším rozširovaním a presunom výroby z nemeckých bombardovaných závodov. Rozsiahle investície a prevádzkové náklady v Dubnici v jesenných mesiacoch 1944 dosiahli až 307 mil. Ks.⁶⁰

S rozširujúcou sa výrobou, náborm nových pracovných síl a presunom výroby bombardovaných nemeckých podnikov a ich pracovníkov stúpala zamestnanosť Škodových závodov v Dubnici nad Váhom. Zatiaľ čo v januári 1942 pracovalo v závode 4 415 zamestnancov (3 791 robotníkov, 624 úradníkov), v januári 1943 už dovedna 5 946 zamestnancov (5 200 robotníkov, 746 úradníkov).⁶¹ V januári 1944 už počet zamestnancov Škodových

⁵⁶ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodové závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Meldung über Lieferstand im Monat Gerät (Juli 1944 – März 1945).

⁵⁷ Budovateľ, 1943, roč. 5, č. 42, s. 4. Prevaha zbrojnej výroby. Vedenie celej nemeckej výroby sústredené v rukách ríšskeho ministra Speera.

Dovtedy vládla vo vedení nemeckej výroby dvojkoľajnosť. Ríšskemu ministrovi Albertovi Speerovi podliehala celá oblasť zbrojnej výroby, ktorú usmerňoval prostredníctvom výborov a kruhov zriadených začiatkom roka 1942. Ríšsky minister hospodárstva Walter Funk mal na starosti vedenie celej civilnej výroby. Na základe nariadenia z októbra 1943 bol Albert Speer poverený vedením celej nemeckej výroby. Jeho titul ríšsky minister pre zbrojenie a muníciu bol zmenený na ríšsky minister pre zbrojenie a vojnovú výrobu. Centralizácia mala odstrániť kríženie kompetencií oboch ministerstiev.

⁵⁸ PRŮCHA, ref. 47, s. 421.

⁵⁹ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 45. Kronika Škodových závodov v Dubnici nad Váhom, s. 38.

⁶⁰ HALLON, SABOL, FALISOVÁ, ref. 44, s. 55.

⁶¹ VHA Bratislava, f. MNO 1939-1945 dôv., šk. 222, č. j. 39-5/3, šk. 356, č. j. 54- 1/1-5. Správa vojenského dozorného úradu v Škodových závodoch v Dubnici nad Váhom o stave zamestnancov.

závodov v Dubnici nad Váhom presiahol 10 000.⁶² Najvyšší stav bol zaznamenaný koncom 11. závodného mesiaca⁶³ 1944, keď v závode pracovalo až 18 227 zamestnancov (17 130 robotníkov, 1 097 úradníkov).⁶⁴

Do Dubnice bola zo západného Nemecka zo zbombardovanej továrne Bochumer Verein für Gussstahlfabrikation presunutá výroba 88 mm protiletadlového kanóna. Dubnica dovtedy vyrábala len hlavne pre tieto kanóny. Dovedna mal dubnický závod vyrobiť 400 kusov 88 mm Flak 41. Mesačne sa vyrábalo 20 – 30 kanónov.⁶⁵ Dubnica prevzala od Bochumskej továrne aj objednávky súčiastok torpéd pre námorníctvo a letectvo. Pre námorníctvo vyrábala pohonný stroj Gt 12 a tlakovú nádobu Gt 12. Mesačný výkon bol stanovený na 100 kusov pohonných strojov a 50 kusov tlakových nádob. Pre letectvo bola prevzatá objednávka na vzdušné kotly (T-Kessel) Gt 36.⁶⁶ V septembri 1943 sa začalo s výrobou delostreleckých súčiastok a lodnej munície v Hale II. Keďže bolo potrebné zabezpečiť aj ďalšie priestory pre výrobu, prišlo sa k výstavbe Haly III.⁶⁷

Po zničení viedenskej továrne firmy FOW (Flugmotorenwerke Ostmark Wien) spojeneckými lietadlami, rozhodol ríšsky minister pre zbrojenie a vojnovú výrobu Albert Speer o premiestnení výroby leteckých motorov do Škodových závodov v Dubnici nad Váhom. Komplikácie nastali najmä ohľadne zaistenia priestorov. V mesiacoch marec až máj 1944 boli stroje na mechanické opracovanie striel z M I premiestnené do Viedne – Wiener Neudorf a stroje na výrobu zapaľovačov z oddelenia M II do Brna. Stroje na výrobu diel boli premiestnené z oddelenia M III sčasti do nadzemnej haly, sčasti do iných závodov. Čiastočne bola výroba kanónov presťahovaná aj do Zbrojovky v Považskej Bystrici. Na mieste premiestnených strojov boli dovezené stroje z firmy FOW na výrobu súčastí leteckých motorov typu 603A a B, ktoré obsadili podzemné výrobné dielne závodu.⁶⁸

⁶² ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 45. Stav zamestnancov 1944. (Diagramy).

⁶³ Závodný rok Škodových závodov bol zložený z 13 závodných mesiacov a každý závodný mesiac mal 4 závodné týždne.

⁶⁴ SOA Plzeň, f. GŘ VAR, šk. 67 a 68. Štatistiky závodov koncernu Škoda - mzdy, stav, zamestnanosť za rok 1944.

⁶⁵ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Meldung über Lieferstand im Monat Gerät (Juli 1944 – März 1945).

⁶⁶ Tamže.

⁶⁷ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 45. Kronika Škodových závodov v Dubnici nad Váhom, s. 30-32.

⁶⁸ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 41. Správa o výrobe v závode za nemeckej okupácie.

Výroba diel a pohonného stroja Gt 12, tlakovej nádoby Gt 12 pre námorníctvo a vzdušných kotlov Gt 36 pre letectvo v mesiacoch júl 1944 – marec 1945⁶⁹

Mesiace 1944 – 1945	Júl	Aug.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.	Jan.	Feb.	Mar.
Výroba	Počet vyrobených kusov								
88 mm Flak 41	20	29	23	29	30	23	27	20	24
105 mm leFH 18	66	36	30	56	50	50	38	18	50
150 mm sFH 18	129	84	112	132	150	45	131	-	-
T-Maschinen Gt 12	71	110	52	113	40	39	98	29	-
T-Kessel Gt 12	42	40	36	60	86	40	54	34	22
T-Kessel Gt 36	127	230	50	-	-	-	-	-	-

V priebehu roka 1944 sa vojenský konflikt rozšíril aj na územie Slovenska, ktoré dovtedy nebolo priamo postihnuté bojovými operáciami. Spojenecké lietadlá bombardovali aj vytyčené ciele na Slovensku. V apríli až máji 1944 bola zriadená pri Škodových závodoch v Dubnici protilietadlová obrana pozostávajúca z 3 batérií. Jej veliteľom sa stal stot. del. Juraj Hintenbuchner.⁷⁰

V prvom období spojeneckých náletov od júna do septembra 1944 bola dňa 7. júla 1944 okolo 12. hodiny bombardovaná továreň Škodových závodov v Dubnici nad Váhom. Pri bombardovaní prišlo o život 16 zamestnancov, najmä nemeckej národnosti a ďalších 40 ľudí bolo zranených. Nálet zasiahol Halu II, kde však nespôsobil väčšie škody. Zničená bola stolárska dielňa, nová kantína, 2 baraky v robotníckej kolónii, nemecká ošetrovňa, úplne zhorel sklad firmy Konstruktiva a bola narušená sieť prívodu elektrickej energie a vody. Podzemná časť závodu naplno zasiahnutá 13 bombami zostala nepoškodená. Na továreň bolo zhodených približne 120 až 300 kg vážiacich bômb. Vzhľadom na rozsah závodu továreň utrpela iba menšie finančné a materiálne straty. Protilietadlové delostrelectvo v Dubnici niekoľkokrát na lietadlá vystrelilo. Jeden člen posádky z lietadla vyskočil a následne bol zaistený miestnou žandárskou stanicou. Následkom leteckého útoku riaditeľ závodu Franz Sonnewend dňa 10. júla 1944 hlásil až 25 – 30 % absenciu zamestnancov.⁷¹ Vedenie podniku muselo použiť mimoriadne donucovacie prostriedky vo forme pokút alebo väzenia, aby zabezpečilo pravidelnú dochádzku zamestnancov do práce.

Ďalšie, pravdepodobne núdzové, bombardovanie zažili Škodove závody v Dubnici 16. januára 1945. Sovietske lietadlá zhodili niekoľko bômb na závod v priestore medzi Blokom a Údolím. Vážnejšie škody neboli spôsobené.⁷²

⁶⁹ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodové závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Meldung über Lieferstand im Monat Gerät (Juli 1944 – März 1945).

⁷⁰ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 45. Kronika Škodových závodov v Dubnici nad Váhom, s. 40.

SNA Bratislava, f. Zbierka SNP, šk.15, č. j. 1009/1945. Po obsadení Trenčína a Trenčianskej Teplej nemeckou okupačnou armádou a jej očakávaným príchodom do Dubnice mužstvo batérií zničilo hlavne protilietadlových kanónov, aby sa nedostali do nemeckých rúk. Ozbrojení ľahkými guľometmi a ručnými granátmi sa snažili nadviazať spojenie s vyšším veliteľstvom a obdržať ďalšie rozkazy. Keď sa im spojenie nepodarilo uskutočniť, väčšina sa preobliekla do civilu a rozišla sa do svojich domovov. Malý zvyšok bol po niekoľkých dňoch nemeckými vojakmi odzbrojený.

⁷¹ VHA Bratislava, f. MNO 1939-1945 dôv., šk. 58, č. j. 77 1/2. Hlásenie vojenského dozorného úradu v Dubnici o bombardovaní Škodových závodov v Dubnici nad Váhom.

⁷² BYSTRICKÝ, ref. 1, s. 149.

S postupom spojeneckých vojsk sa zužoval priestor Nemeckej ríše, kde Slovensko zostávalo významným zdrojom surovín a materiálneho zabezpečenia pre potreby nemeckej armády. Obsadením slovenského územia jednotkami nemeckej armády sa začalo obdobie otvoreného drancovania všetkých dostupných ekonomických zdrojov. Trenčín, ktorý sa so svojou početnou vojenskou posádkou mal stať povstaleckým ohniskom na Považí, nesplnil očakávania. Dňa 1. septembra 1944 nemecké jednotky obsadili Trenčín bez boja.⁷³ Dôsledkom bol ďalší postup nemeckej armády bez väčších komplikácií. Jedným z jej hlavných cieľov sa stali zbrojárske závody v Dubnici nad Váhom a Považskej Bystrici.

Medzitým 9 nemeckých vojakov uzavrelo dubnický závod, kde sa zabarikádovali a nepustili doň robotníctvo. Už po niekoľkých dňoch však bola Dubnica obsadená a Nemci v závode zriadili silnú posádku.⁷⁴ V Škodových závodoch sa začalo opäť pracovať. Veľké výrobné kapacity a obrovské zásoby zbraní boli pre Povstanie stratené.⁷⁵ Škodove závody v Dubnici nad Váhom aj naďalej nerušene vyrábali pre potreby nemeckej armády.

Napriek okupácii sa aj v dubnickom závode objavila ilegálna činnosť. Sabotáže robotníkov brzdili výrobu. Z frontu prichádzali správy, že pri výstrele predčasne vybuchujú strely v delových hlavniach, robotníci spomaľovali prácu a zámerne vyrábali nepodarky. Za disciplinárne priestupky ich vojenský dozor posielal do väznice zriadenej priamo v závode.

V snahe o konsolidáciu pomerov prehovoril dňa 7. októbra 1944 Ferdinand Ďurčanský na schôdzi miestnej skupiny Združenia priemyslu, živnostníctva a peňažníctva k robotníkom o potrebe dobrej práce pre národnú pospolitosť a víťazstvo tretej ríše.⁷⁶ Za sabotáž bol vojenskou správou závodu vymedzený trest smrti. Poprava sa aj uskutočnila. Dňa 15. novembra 1944 obesili na výstrahu robotníka Jána Pätoprstého. Príčinou bolo obyčajné poškodenie meracieho prístroja. Popravu sledovalo povinne zhromaždených 500 – 700 robotníkov.⁷⁷

V horách na okolí Dubnice nad Váhom, Zliechova, Pružiny a Ilavy sa už v polovici augusta začali objavovať početnejšie partizánske skupiny.⁷⁸ Výpadmi, ničením tratí a ohrožovaním transportov spôsobovali trvalý nepokoj aj v dubnickom závode. Hneď v prvých dňoch po vyhlásení SNP odišlo viacero zamestnancov závodu do povstaleckej armády, ale

⁷³ JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legend*. Bratislava : Obzor, 1990, s. 234-235. ISBN 80-215-0077-8.

Trenčianska vojenská posádka sa nezapojila do bojov s nastupujúcimi nemeckými okupačnými jednotkami. Jej veliteľ Jozef Zadžora po vyhlásení SNP odišiel 29. 8. 1944 spolu s majorom Jozefom Tóthom do Banskej Bystrice. Trenčín zostal bez vojenského veliteľa, Povstanie tu nemal kto viesť. Dôstojníci len nečinne čakali, čo sa bude odohrávať ďalej. Povstalecká akcia v Trenčíne úplne stroskotala.

⁷⁴ SNA Bratislava, f. Zbierka SNP, šk. 15, č. j. 1009/1945.

⁷⁵ KAMENEC, Ivan. Výroba vojenského materiálu v čase Slovenského národného povstania. In *Zborník Múzea Slovenského národného povstania*, roč. 2, 1977, s. 120-132.

⁷⁶ BYSTRICKÝ, ref. 1, s. 148.

⁷⁷ ŠA Bytča, f. Okresný ľudový súd Ilava (1945-1947), šk. 6, č. j. 7/1947. Obvinenie Filipa Schöna – kontrolóra stráží v Škodových závodoch v Dubnici za účasť na poprave robotníka Jána Pätoprstého. Popravu spomína aj: LACKO, Martin. Nacistická poprava v Dubnici nad Váhom. In *Pamäť národa*, roč. 6, 2009, č. 1, s. 56-58. ISSN 1336-6297; HALAJ, Dušan (ed.). *Fašistické represálie na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1990, s. 121. ISBN 80-21-0063-8; PLEVZA, Viliam et al. *Dejiny SNP V*. Bratislava : Pravda, 1984, s. 115.

⁷⁸ ŠA Bytča, f. Trenčianska župa II. – Župný úrad v Trenčíne 1940-1945, šk. 57, č. j. 2278/1944. Situačné hlásenia o partizánoch a ich činnosti v okresoch Trenčianskej župy.

bo sa pridalo k partizánskym jednotkám. Medzi prvými boli aj menšie skupiny Francúzov, ktoré sa pripájali k partizánskej brigáde Jána Žižku a k jednotke kpt. de Lannuriena. Vo februári 1945 sa uskutočnil jediný hromadný prechod zamestnancov dubnického závodu do Povstania. Išlo dovedna o 186 Francúzov.⁷⁹ Počas SNP sa do odboja zapojilo 350 až 400 zamestnancov Škodových závodov v Dubnici, slovenskej, českej a francúzskej národnosti.⁸⁰

Nemecká odozva na seba nenechala dlho čakať. Dubnica sa stala protipovstaleckou pevnosťou so sídlom jednotky protipartizánskej útočnej trestaneckej brigády SS Dirlwanger. Nemeckej jednotke pomáhal aj novozriadený Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy (ďalej POHG). V dubnickom závode bolo aj vlastné oddelenie nemeckej bezpečnostnej polície Sicherheitsdienst (ďalej SD), ktorá vyšetrovala zamestnancov závodu zo spolupráce s partizánmi.⁸¹ Podkladom bolo hlásenie náčelníka Pohotovostnej skupiny H bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby SS – obersturmbannführera Jozefa Witisku zo dňa 20. septembra 1944 o ozbrojovaní obyvateľstva obcí severne od Trenčína banditmi, s cieľom zaútočiť na závod v Dubnici.⁸² Na začiatku októbra 1944 Nemci však už konštatovali, že aktivita partizánskych skupín v okolí poľavila.⁸³

V areáli Škodových závodov v Dubnici nad Váhom nemecké gestapo popravilo viaceré osoby. Dňa 29. októbra 1944 bolo zo zaisťovacieho tábora v Ilave dopravených 5 osôb do Dubnice nad Váhom, kde boli v chotári Zábreh 4 osoby zastrelené, jednej sa podarilo utiecť. Pri vraždách asistovali aj piati členovia POHG.⁸⁴ Dňa 24. februára 1945 bola zo zaisťovacieho tábora z Ilavy do dubnického údolia gestapom odvečovaná aj Alžbeta Rossová židovského vyznania. Vojaci ju zastrelili a na mieste pochovali do vopred vykopanej jamy. O štyri dni neskôr stretol podobný osud aj partizána Stanislava Šustu z Ilavy.⁸⁵

Z neďalekého Zaisťovacieho tábora pre Cigánov⁸⁶ v Dubnici nad Váhom bolo dňa 23. februára 1945 dovezených do areálu továrne Škodových závodov v Údolí 26 Rómov.⁸⁷

⁷⁹ HALAJ, Dušan – MONCOL, Ľubomír – STANISLAV, Ján. *Francízi v Slovenskom národnom povstaní*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2003, s. 129-132. ISBN 80-89112-02-1.

⁸⁰ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť, predtým Škodove závody Plzeň, pobočný závod Dubnica, šk. 46. Spáva z činnosti Škodovky v Dubnici nad Váhom.

⁸¹ BYSTRICKÝ, ref. 1, s. 148.

⁸² SUŠKO, Ladislav. *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938-1945. Von München bis Salzburg 1938-1940. Buch 2. Slovensko v jeseni 1944*. Dokumenty. Bratislava : LÚČ, 2008, s. 149. ISBN 978-80-7114-679-7. Dokument 105-S. Hlásenie náčelníka Pohotovostnej skupiny H bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby SS – Obersturmbannführera Jozefa Witisku z dňa 20. 9. 1944 vojenskej spravodajskej službe – odd. C – v Hlavnom úrade ríšskej bezpečnosti a ostatným bezpečnostným úradom.

⁸³ PREČAN, Vilém. *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko*. Dokumenty. Bratislava : Epocha, 1970. Dokument B, s. 555.

⁸⁴ ŠA Bytča, Pamätná kniha četníckej stanice Dubnica 1924-1948, s. 6.

⁸⁵ ŠA Bytča, Pamätná kniha četníckej stanice Dubnica Škodove závody 1938-1947, s. 60.

⁸⁶ VHA Bratislava, f. MNO 1939-1945 dôv., šk. 471, č. j. 64-3/3, 1944. Zriadenie Zaisťovacieho tábora pre Cigánov v Dubnici nad Váhom.

Osobitným nariadením MNO pod číslom 776.131-4d-1944 bol zriadený Zaisťovací tábor pre Cigánov v Dubnici nad Váhom. Oficiálne vznikol dňa 2. 11. 1944 na mieste pôvodného pracovného útvaru, ktorý zanikol dňom 15. 11. 1944. V tábore vládli katastrofálne hygienické a zdravotné podmienky. Hoci kapacita tábora bola 300 ľudí, bola viac ako dvojnásobne prekročená. Zariadení využívali pri opevňovacích prácach v piešťanskom okrese, pri budovaní protiletceckých krytov a na stavbe dubnickej a ilavskej hydrocentrály.

⁸⁷ ŠA Bytča, Pamätná kniha četníckej stanice Dubnica Škodove závody 1938-1947, s. 60.

V tábore už v polovici decembra 1944 prepukol medzi zaradencami škvrnitý týfus, a epidémiu sa nedarilo zastaviť. Situáciu sa rozhodli riešiť Nemci v obave, že sa nákaza rozšíri aj na zamestnancov Škodových závodov. Riaditeľ závodu Franz Sonnewend dal 23. februára súhlas na vykopanie masového hrobu v objekte dubnického závodu v časti Údolie v skupine VII.⁸⁸ Nakazení Rómovia boli zastrelení a pochovaní do vopred vykopanej jamy. Už na druhý deň bola v zaisťovacom tábore zrušená karanténa. Tábor fungoval až do 8. apríla 1945, keď odišli žandári a Rómovia z tábora utiekli.⁸⁹ To už bolo tesne pred príchodom frontových udalostí.

Plánované rozsiahle investície na rok 1945 a rozširovanie výroby v dubnickom závode sa už nepodarilo uskutočniť. Práve naopak, v súvislosti s približujúcou sa sovietskou armádou sa začala evakuácia a ničenie dubnického závodu.

Evakuácia a zničenie závodu

Využívanie zbrojnej výroby na Slovensku pre potreby nemeckej armády bolo zavŕšené v súvislosti s približujúcim sa frontom postupnou evakuáciou a následne ničením vybraných strategických, najmä zbrojárskych podnikov. Program a opis hlavných metód odstavenia ekonomiky zahŕňali smernice DIKO. Skratka ARLZ (Auflockerung, Räumung, Lähmung, Zerstörung), čiže uvoľnenie, vyčistenie, ochromenie a zničenie, predstavovala kľúčové postupy uplatňované nielen voči jednotlivým podnikom, ale aj väčším komplexom, odvetviám a hospodárstvu ako celku.⁹⁰

Nemci prikrčili k evakuácii strojného zariadenia, najmä z priemyselných podnikov, ktoré boli pod silným nemeckým vplyvom. S postupnou evakuáciou Škodových závodov v Dubnici nad Váhom sa začalo už v októbri 1944. Stroje na výrobu leteckých motorov (výroba blokov valcov, nosičov prístrojov, kľukových puzdier) s príslušným zariadením a náradím od firmy FOW boli vyvezené do Nemecka do továrne firmy Daimler-Benz Motoren (krycie meno Goldfisch) v Neckarelz. V dubnickom závode sa vyrábali už len určité súčiastky.⁹¹ Odsun strojného zariadenia naberal na intenzite a nemecké požiadavky sa stále zvyšovali. Demontáž a odvoz technických zariadení, surovín a výrobkov zo Slovenska bol legalizovaný dohodou o evakuácii uzavretej 1. februára 1945, pričom vývoz dôležitých strojných zariadení na prelome rokov 1944/1945 spadal plne pod nemeckú kontrolu.⁹²

V januári a vo februári 1945 bola do Plzne prevezená montáž ťažkých poľných húfnic sFH 18. Takmer súčasne prišiel rozkaz na premiestnenie montáže protiletadlových kanónov Flak 41 najskôr do Valtenu, potom do Coburgu a napokon do Plzne. V marci 1945 boli posledné stroje na výrobu súčiastok leteckých motorov (výroba hriadeľov vrtúl a ložiskových krúžkov) vytrhané a prevezené do Kirchbichl v Tirolsku.⁹³

⁸⁸ ŠA Bytča, pobočka Považská Bystrica, f. Okresný národný výbor (ONV) Ilava (1945-1960), šk. 20, č. j. 1001/1946.

⁸⁹ JANAS, Karol. *Perzekúcie Rómov v Slovenskej republike (1939-1945)*. Bratislava : ÚPN, 2010, s. 92-95. ISBN 978-80-89335-30-5.

⁹⁰ HALLON, SABOL, FALISOVÁ, ref. 44, s. 56.

⁹¹ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Bericht über die Räumung des Werkes Dubnica, 18. 4. 1945.

⁹² MIČKO, Hospodárske, ref. 20, s. 83.

⁹³ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň, pobočný závod Dubnica, šk. 48. Bericht über die Räumung des Werkes Dubnica, 18. 4. 1945.

Pri poslednej návšteve riaditeľa závodu Franza Sonnewenda v Prahe dňa 23. marca 1945 odbrázal od vedenia koncernu príkaz premiestniť prebytočné zásoby na bezpečnejšie miesto. Ďalšia evakuácia výroby dubnického závodu sa na základe rozhodnutia vedenia koncernu už nemala uskutočniť.⁹⁴

Po odchode slovenskej vlády z Bratislavy dňa 29. marca 1945 dostal nasledujúci deň Franz Sonnewend správu od nemeckej priemyselnej komisie DIKO v Bratislave, že bude nariadená evakuácia Dubnice.⁹⁵ Rozkaz evakuovať závod vydal ústne 31. marca 1945 pplk. Einert z hlavného veliteľstva 8. nemeckej armády, ktoré od konca januára 1945 sídlilo v Trenčíne.⁹⁶ Evakuáciu značne sťažila Veľká noc, keď sa väčšina zamestnancov rozišla na sviatky. Problém nastal aj ohľadne zaistenia dopravných prostriedkov, keďže prevládal nedostatok vagónov: „Mali sme 13 dní na vagónoch naložené 3 batérie Flak 41 a nemohli sme sa dočkať prepravného čísla pre tento transport s tak dôležitými výrobkami z vodcovho núdzového programu.“⁹⁷ Napokon až na zárok generálporučika Olbricha transport v priebehu šiestich hodín odišiel. Časť hotových výrobkov odvážali aj kolóny vojenských áut smerom na Považskú Bystricu a odtiaľ na Moravu.⁹⁸

Z evakuovaného závodu v Dubnici napokon prišlo do Plzne 157 vagónov. Vagóny obsahovali súčasti protiletadlových kanónov Flak 41, ťažkých húfnic sFH 18, rôzne náradie, prístroje, ale aj nábytok, kancelárske zariadenie atď. Vagóny z dubnického údolia smerovali aj do Adamova, kde mala pokračovať výroba munície, do Bohuslavíc a do Prahy. Aj napriek evakuácii zostalo vo výrobných dielňach množstvo materiálu, rôznych strojov a predmetov.⁹⁹

Na Veľkonočnú nedeľu 1. apríla 1945 bola úplne zastavená prevádzka Škodových závodov v Dubnici nad Váhom.¹⁰⁰ V nasledujúce dni sa vyskytli pokusy o rabovanie skladov, na čo riaditeľ závodu Franz Sonnewend niekoľkokrát na pristihnutých jednotlivcov aj vystrelil.¹⁰¹ Všetci okrem zamestnancov nemeckej národnosti boli zo závodu vykázaní. Dňa 4. apríla 1945, keď Franz Sonnewend nariadil odchod zamestnancov, mala Dubnica ešte asi 10 000 robotníkov.¹⁰² Slovenským robotníkom bolo prisľúbené vyplatenie mzdy za 2 mesiace. Zamestnanci českej národnosti dostali príkaz odcestovať bez veľkej batožiny transportom do Protektorátu Čechy a Morava, kde im mala byť vyplatená mzda u sesterských firiem.¹⁰³

⁹⁴ Tamže.

⁹⁵ VANĚK, SUŠKO, ref. 1, s. 256.

⁹⁶ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť, predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Bericht über die Räumung des Werkes Dubnica, 18. 4. 1945.

⁹⁷ Tamže.

⁹⁸ Tamže.

⁹⁹ SOA Plzeň, f. GR Škoda Dubnice, šk. 5, č. j. 4967/1945. Aufstellung der abgesandten Waggons von Dubnica n/V.

¹⁰⁰ ŠA Bytča, pobočka Považská Bystrica, f. OÚ Ilava, šk. 63, č. j. 349/1945. Oznámenie o zrušení prevádzky v Škodových závodoch v Dubnici nad Váhom.

¹⁰¹ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť, predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Správa o zničení závodu v Dubnici nad Váhom z dňa 5. 5. 1945 Karolom Korunkom, hlavným majstrom v závode od 18. 7. 1938.

¹⁰² VANĚK, SUŠKO, ref. 1, s. 179.

¹⁰³ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť, predtým Škodové závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Správa o zničení závodu v Dubnici nad Váhom zo dňa 5. 5. 1945 Karolom Korunkom.

Nasledujúci deň vo štvrtok 5. apríla 1945 o desiatej hodine ráno opustili závod 2 vlaky s nemeckými zamestnancami. Hoci im boli udelené prednostné prepravné čísla, pre nedostatok lokomotív a upchané trate stáli na stanici v Dubnici až do ďalšieho predpoludnia.¹⁰⁴ Príslušníci miestneho POHG dostali rozkaz na evakuáciu do Nemecka dňa 6. apríla 1945. Dostali sa však len po Horné Srnie, kde ich nemecké vojsko odzbrojilo a ich útvary rozpustilo.¹⁰⁵

Príkaz na zničenie najväčšieho zbrojárskeho závodu na Slovensku bol vydaný príslušným veliacim generálom. Na základe rozhodnutia prezidenta spoločnosti Škodových závodov Hansa Malzachera¹⁰⁶ malo byť zničenie závodu zastavené, čo oznámil Franzovi Sonnewendovi bývalý dubnický bezpečnostný poverenec Augustín Penco. Riaditeľ závodu mal presvedčiť hlavné veliteľstvo nemeckej armády, aby zmenilo názor. Franz Sonnewend sa pokúšal telefonicky spojiť s ríšskym ministrom Albertom Speerom v domnienke, že vyhodenie závodu nie je nutné a postačujúcim riešením bude ochromenie. Sonnewendova snaha však bola márna a spojenie sa nepodarilo uskutočniť.¹⁰⁷

Napriek želaniu koncernu bol veliacim generálom vydaný rozkaz na zničenie závodu. Rozkaz riaditeľovi závodu oznámil npor. Schnettlage, veliteľ ženijného oddielu 29. armádneho zboru. Táto špeciálna ženijná jednotka bola určená na deštruktívne práce. V piatok 6. apríla popoludní sa prišiel npor. Schnettlage s niekoľkými dôstojníkmi dohodnúť na podrobnostiach zničenia závodu. Haly mali byť zapálené v sobotu 7. apríla, ale pre vykoľavenie vlaku bola blokováná príjazdová koľaj z Údolia a meškal dovoz trhavín.

Riaditeľ opúšťal závod ako posledný: „*Opúšťal som ako posledný zamestnanec Škodovky s pánni Boeckerom a Seifertom v sobotu dňa 7. apríla 1945 o 9:30 Dubnicu. Hovoril som ešte raz s veliteľom ženijnej jednotky v Lednickom Rovnom. Okolo 13. hodiny som mohol pozorovať z Pruského vyhadzovanie dielni v Údolí. O 16:30 som opúšťal Vlársky priesmyk smerom na Brno.*“¹⁰⁸ O ďalšom osude Franza Sonnewenda je známe len to, že po vojne sa stratil v Rakúsku, kde vystupoval pod cudzím menom.¹⁰⁹

Blok, výrobné haly a baraky boli vyhodené do vzduchu v nedeľu dňa 8. apríla 1945. Po týždennej evakuácii najcennejších strojov a zásob nemecké vojsko v dňoch 7. – 8. apríla zničilo 80 % objektov závodu.¹¹⁰ Závod horel takmer týždeň.¹¹¹ Z požiaru skladov horľavín

¹⁰⁴ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Bericht über die Räumung des Werkes Dubnica. 18. 4. 1945.

¹⁰⁵ BYSTRICKÝ, ref. 1, s. 149.

¹⁰⁶ Vo februári 1945 podal Wilhelm Voss demisiu a vo funkcii ho nahradil Hans Malzacher. Ríšskym ministrom Speerom bol postupne menovaný za hlavného šéfa zbrojnej oblasti Oder-Moldau a zbrojného splnomocnenca pre juhovýchod Nemecka so sídlom v Prahe.

¹⁰⁷ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Bericht über die Räumung des Werkes Dubnica, 18. 4. 1945.

¹⁰⁸ Tamže.

¹⁰⁹ VANĚK, SUŠKO, ref. 1, s. 266-267.

Franz Sonnewend sa po odchode z Dubnice najskôr uchýlil do svojej rakúskej vily. Po zostrení vyhládavania nacistických zločincov sa stratil v Rakúsku pod cudzím menom. Zavedlo sa proti nemu vyšetrovanie a dostal sa aj na československú listinu vojnových zločincov. Zaisťovaný však nikdy nebol.

¹¹⁰ ŠA Bytča, pobočka Považská Bystrica, f. OÚ Ilava, č. j. 349/1945. Zápisy zo 7. - 8. 4. 1945.

¹¹¹ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Správa o zničení závodu v Dubnici nad Váhom zo dňa 5. 5. 1945 Karolom Korunkom. v Plzni spojeneckým náletom dňa 25. 4. 1945, v Adamove deštruktivami nemeckej brannej moci, elektrotechnický závod v Brne bol úplne zničený pri bojových akciách a ťažko poškodený bol aj závod Mladá Boleslav. Nepoškodené zostali závody Smíchov, Hradec Králové, Platište a Hrádek.

v Údolí sa zapálil aj okolitý les a horel až za Trenčianskymi Teplicami. Z výrobných hál a objektov zostali prevažne iba ruiny. Úplne bola zničená časť závodu v Údolí a povrchové haly mechanických dielní. Podzemné dielne zostali z väčšej časti neporušené, výbuchom bola zničená len časť nad strojovňou a lisovňou, požiarom časť nárad'ovne. Z celkového počtu 1 850 nainštalovaných strojov bolo 640 zničených.¹¹² Škodové závody v Dubnici utrpeli podľa odhadu škody za takmer 700 mil. Kčs.¹¹³

Dňa 7. apríla 1945 začala sovietska armáda z dedín Dolná Poruba a Omšenie ostreľovať Dubnicu. Nemci zadržali jej postup na 3 týždne až do 27. apríla, keď vyhodili do vzduchu všetky dubnické mosty a stiahli sa do továrne. Dubnica bola oslobodená 28. apríla 1945 o 7. hodine ráno sovietsko-rumunskou armádou.¹¹⁴ V troskách továrne sa ešte do večera ukryvali Nemci, ale potom po krátkom boji ustúpili cez Ilavu za Váh.¹¹⁵

Čo nebolo v závode zničené ustupujúcimi nemeckými vojakmi, na to si ako na vojnovú korisť robila nárok sovietska armáda. Závody Škodovky v Dubnici, Brne, Adamove a Poličke boli považované za nemecké a majetok bol zabavovaný. Hoci za vojnovú korisť mal byť považovaný len nemecký majetok, mnohé stroje boli skompletizované z nemeckých súčiastok a po ich odmontovaní sa stali nepoužiteľnými. Z 1 200 strojov (aj vrátane strojov firmy FOW), ktoré zostali v dubnickom závode, len 170 z nich bolo majetkom Škodových závodov. Pri zvyšku pokračovala demontáž a evakuácia sovietskymi vojakmi.¹¹⁶ V dubnickom závode ruská trofejní komisia zabavovala až do konca roka 1945 ríšsko-nemecký majetok presťahovaný z Bochumu a Rakúska.¹¹⁷

Najväčší podiel na vojnových škodách malo práve systematické ničenie zbrojárskych závodov. Na rozdiel od Považskobystrickej Zbrojovky, ktorá zostala vojnovými udalosťami takmer nedotknutá, Škodové závody v Dubnici nad Váhom boli Nemcami kompletne podmínované a zničené.¹¹⁸ Definitívne sa tak skončilo obdobie ovládnutia závodu nacistickým Nemeckom a jeho výroby výlučne pre potreby nemeckej brannej moci.

¹¹² ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Popis stavu závodu v Dubnici nad Váhom po zničení.

¹¹³ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Zápisnica zo zasadnutia zboru poverenikov SNR z dňa 12. 7. 1945. Podľa neskorších údajov mali škody spôsobené dubnickej zbrojovke dosiahnuť až 1200 mil. Kčs pozri tiež HALLON, SABOL, FALISOVÁ, ref. 44, s. 66.

¹¹⁴ ŠA Bytča, Pamätná kniha četníckej stanice Dubnica Škodove závody 1938-1947, s. 8.

¹¹⁵ BYSTRICKÝ, ref. 1, s. 149-150.

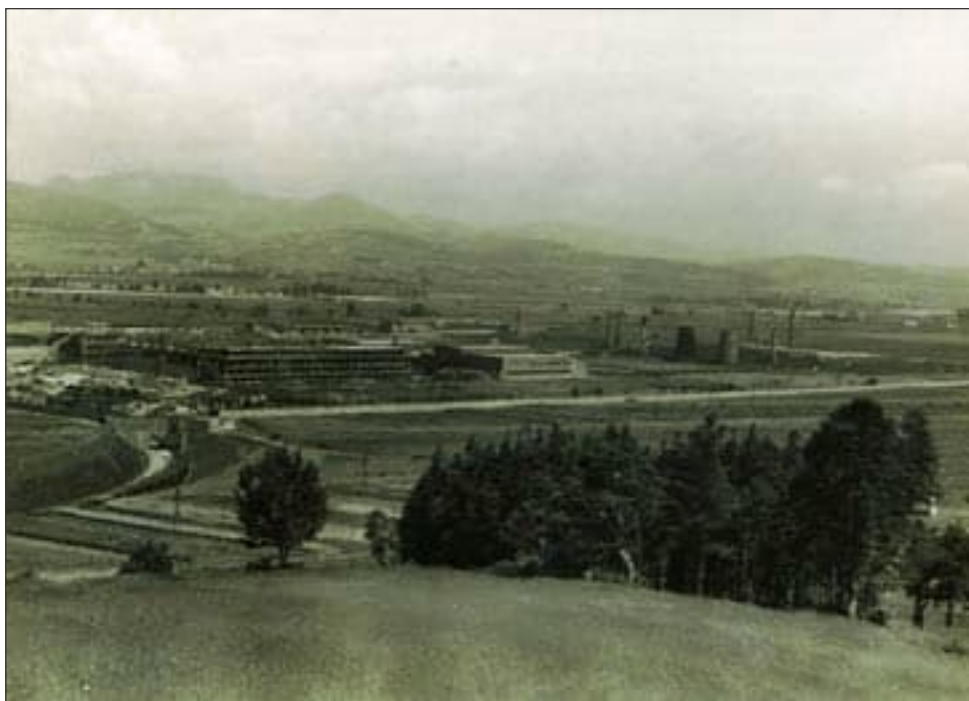
¹¹⁶ ŠA Bytča, f. Akciová spoločnosť predtým Škodove závody Plzeň pobočný závod Dubnica, šk. 48. Popis stavu závodu v Dubnici nad Váhom po zničení.

¹¹⁷ SOA Plzeň, f. GR Plzeň, šk. 60, č. j. 350. Správa o všeobecnej situácii podniku z dňa 24. 5. 1945.

¹¹⁸ Zo závodov koncernu bol okrem Dubnice postihnutý rozsiahlymi vojnovými škodami závod v Plzni spojeneckým náletom dňa 25. 4. 1945, v Adamove deštrukciami nemeckej brannej moci, elektrotechnický závod v Brne bol úplne zničený pri bojových akciách, a ťažko poškodený bol aj závod Mladá Boleslav. Nepoškodené zostali závody Smíchov, Hradec Králové, Platište a Hrádek.

Jozef Tiso s Wilhelmom Vossom pri návšteve dubnického závodu: SOA Plzeň, Fotoarchív Škoda Plzeň.

Fotografia dubnického závodu z roku 1942: SOA Plzeň, Archív Škoda Plzeň, f. GŘ Dubnice, šk. 5. Ausbau Waffenwerk Dubnica.

Z. MURÁRIKOVÁ: DIE ŠKODA-WERKE IN DUBNICA NAD VÁHOM (DUBNITZ AN DER WAAG) IN DEN JAHREN 1938 -1945

Die Skoda-Werke in Dubnica nad Váhom (Dubnitz an der Waag) wurden in den Jahren 1938-1945 nach und nach zum größten Rüstungsproduktionskomplex in der Slowakei. Die Fabrik selbst wurde als eine der Filialen des Skoda-Konzerns in Pilsen eröffnet. Nachdem die Deutschen die Skoda-Werke in Pilsen in ihre Hände übernommen haben, geriet auch der Skoda-Betrieb in Dubnica unter die deutsche Obhut und seine Produktion wurde im weiteren Verlauf völlig den Bedürfnissen und Bestellungen der deutschen Wehrmacht unterordnet. Das Unternehmen hat sich auf die Herstellung von Artillerie-Geschützen und Munition spezialisiert. Der Betrieb wurde in zwei Teile geteilt: auf den sog. „Block“, in dem die mechanische Produktion verwirklicht wurde, und das sog. „Tal“, in dem sich die laboratorischen Werkstätte befanden. Die Skoda-Werke in Pilsen mit ihrer Zweigstelle in Dubnica und Zbrojovka Brno (Brünn) mit seiner Zweiganstalt Zweigwerk in Považská Bystrica wurden vom Konzern Hermann Göring Werke übernommen. Die Nationalsozialisten übernahmen also die slowakischen Waffenfabriken, indem sie zuerst ihre tschechischen Muttergesellschaften im Protektora Böhmen und Mähren in Besitz nahmen. In den Jahren 1939-1941 hatte der Betrieb in Dubnica mit großen Schwierigkeiten zu kämpfen, die überwiegend mit unzureichenden und unregelmäßigen Bestellungen, als auch – und vielleicht vor allem – mit der Eindämmung der Rüstungsindustrie in der slowakischen Ökonomie zusammenhingen. Den Dubnica-Werken gelang es, die Krise der Militärproduktion dank den Bestellungen aus der Sowjetunion zu überbrücken, aber auch dank der Lieferungen von Munition an andere Länder, z. B. die Türkei, Italien, Bulgarien, Rumänien, Jugoslawien, oder sogar Iran. Nach mehreren militärischen Niederlagen Deutschlands an der Ostfront im Winter 1942/1943 wurde deutlich, dass die Bedürfnisse an Munition und Waffen wesentlich größer waren, als es die Deutschen ursprünglich eingeschätzt haben. An der Wende der Jahre 1941/1942 hatte sich die Ausrichtung auf Erhöhung der Rüstungsproduktion auch in der slowakischen Wirtschaft bemerkbar gemacht. Im Jahre 1944 verzeichnete die Rüstungsindustrie in der Slowakei ihren größten Aufstieg verzeichnet. Die Lokalisierung der Dubnica-Werke auf dem Gebiet der Slowakei hatte sich als Vorteil erwiesen, in Anbetracht der immer häufiger werdenden Bombardierungen Deutschlands seitens der Alliierten. Diese zielten vor allem auf die deutschen Rüstungsbetriebe. Einige von ihnen verlagerten den Teil ihrer Produktion nach Dubnica. Im Laufe des Jahres 1944 verbreitete sich der unmittelbare Kriegskonflikt samt aller Begleiterscheinungen auch auf das Gebiet der Slowakei. Am 7. Juli 1944 wurden auch die Skoda-Werke in Dubnica bombardiert. Als sich 1945 die Ostfront Dubnica näherte, fasste die Wehrmacht den Entschluss, die Anlagen zu demontieren und diese am 7. – 8. April 1945 samt der Reserven und Bestände nach Deutschland abzutransportieren. Die Einrichtungen der Skoda-Werke wurden von den Deutschen gesprengt und zu 80% zerstört.